

Het neopopulisme van de Vlaamse socialisten

► *André Mommen*

*Socialisme is strijd. Nooit in het verleden werd de minste sprankel recht op erkenning of medezeggenschap vrijwillig afgestaan door de meesterprofiteurs van het bestaande stelsel.*¹

De Europese sociaal-democratie is de laatste jaren bezig met een snelle ideologische en electorale heroriëntatie die als "partijvernieuwing" onder de media-aandacht wordt gebracht. De Vlaamse socialisten zijn aan die trend uiteraard niet ontsnapt. Alleen hebben ze omwille van diverse redenen erg lang gewacht om resoluut het oude sociaal-democratische gedachtegoed de rug toe te keren. We hebben daarvoor moeten wachten tot na de val van de laatste Rooms-Rode coalitie in 1999. De generatie van Louis Tobback ging uiteindelijk met pensioen toen de SP electoraal tot aan de drempel van 15 procent was gezakt.

De vernieuwing die met horten en stoten tot stand kwam, had veel te "danken" aan de Agusta-affaire en de langzame erosie van de electorale basis in de grote steden. De rode burchten wankelden overal door het oprukken van het Vlaams Blok. Het nieuwe bloed moest in de provincie worden gevonden. De onstuitbare opkomst van Steve Stevaert vanuit Hasselt illustreerde dat en de terugkeer van Frank Vandenbroucke uit zijn verbanningsoord Oxford legde daarna de basis voor een coalitie met VLD en Agalev. Met de verkiezingen van 2004 voor de deur lijkt Stevaert de transformatie van de Vlaamse socialisten te willen afronden door het span SPA-Spirit aangevuld met enige overgelopen Groenen aan een grote overwinning te helpen. Zo goed stonden de Vlaamse socialisten er sinds lang niet meer voor.²

* * *

De SPA zou men een kloon van New Labour van Tony Blair kunnen noemen, of een onecht kind van Wim Koks poldersocialisme. Ook de SPA heeft tenslotte veel ideologische veren afgeschud, het Keynesianisme verlaten en een brug geslagen tussen liberalisme en sociaal-democratie. Evenals New Labour³ erfde de huidige leiding van de SPA een partij die nog functioneerde volgens de traditionele logica maar die zich als machtsinstrument had gemarginaliseerd. Wat nodig was, was niet zozeer een nieuwe electorale strategie (die kende men sinds *Doorbraak* in het begin van de jaren 1980), maar wel een nieuwe kijk op het functioneren van het kapitalisme en het definiëren van de eigen ambities. Daarom moest men een instrumentarium vinden om de Keynesiaanse welvaartsstaat te vervangen door neoliberale incentives. De erkenning van de marktwerking vormde de loopbrug waardoor men de christen-democraten met hun focus op de gezinspolitiek kon inruilen voor de liberale marktkooplui.

Een tweede pijler waarop de SPA haar machtsbasis wilde herstellen, was het binnen boord halen van de postmaterialistische kiezers. Het securitaire discours van Louis Tobback werd daarom in de ban gedaan en vervangen door een opening naar de beter opgeleide jongeren uit de middenklassen. De overkomst van een stukje Volksunie met Bert Anciaux zorgde voor het noodzakelijke media-evenement en een franje nieuwe kiezers. De deconfiture van Agalev bij de verkiezingen van 2003 deed daarna de rest. Maar beide plechtankers leverden electoraal gezien onvoldoende zekerheden op om links van het midden een sterkere positie in te nemen toen de VLD zich eveneens in het centrum wilde versterken. Het won-

dermiddel kwam uit Hasselt waar Stevaert de ideale mix van links populisme en sociaal-democratische degelijkheid had ontwikkeld. Populisme staat hier voor het scheppen van gezelligheid in de straten en het uitdelen van geschenken aan de consumenten. Gratis openbaar vervoer, een basispakket gratis elektriciteit, dienstencheques en andere cadeaus moeten het huishoudbudget van de laagste inkomens spekken, ook al profiteren de hogere inkomens er even veel of nog meer van. Dat is het populisme dat iedereen tevreden houdt. Er is evenwel één addertje onder het gras: met het uitdelen van gratis hemden heeft Eva Perón in Argentinië nooit het systeem van de sociale zekerheid kunnen versterken.

* * *

De nieuwe socialistische maatschappijvisie vertaalt zich in een andere vormgeving van de sociale zekerheid. Die laatste wordt niet langer meer geënt op het beginsel van de inkomenszekerheid, maar op de bereidheid van de individuen om zelf, met de hulp van de staat, hun beroepsloopbaan vorm te geven ten einde aldus de eigen sociale risico's te minimaliseren. Bepaalde risico's zal men in het vervolg steeds meer zelf moeten afdekken door actuariële financiering en/of door middel van individueel verantwoordelijk gedrag. Daarom wordt de burger voorgehouden dat levenslang leren, bijscholen en trainen voor het behoud van de eigen job geen luxe, maar een plicht is. Het principe van "eigen schuld dikke bult" doet daarmee zijn intrede.

De burger is niet langer meer een passieve ontvanger van sociale uitkeringen, maar wordt geacht persoonlijke inspanningen te leveren om op de arbeidsmarkt concurrentieel en dus ook beschikbaar te zijn. De staat is er dan om bestraffend op te treden bij het leveren van onvoldoende inspanningen. Deze vorm van actieve welvaartsstaat verschilt uiteraard van de klassieke sociaal-democratische welvaartsstaat zoals die ooit in de Scandinavische landen tot stand kwam en waarbij de staat zelf ook zorgde voor duurzame werkgelegenheid in collectieve en voor iedereen toegankelijke diensten. In het nieuwe schema is het vooral de markt die naar voren komt als regu-

lator, waarbij de staat alleen maar spelregels opstelt en met incentives (vooral in de vorm van belastingvoordelen en subsidies) de ontwikkelingen stuurt. Deze benadering van de welvaartsstaat komt zeer dicht in de buurt van wat de liberalen altijd al hebben gewild: minder staat en meer ruimte voor de individuele bestedingen.

*De nieuwe socialistische
maatschappijvisie vertaalt
zich in een andere vormgeving
van de sociale zekerheid.*

Inmiddels wordt de welvaartsstaat langzaam maar zeker omgebouwd tot een basisvoorziening zonder franjes. De burgers worden aangespoord zich voor (kleine) individuele risico's bijkomend te verzekeren. Ze moeten leren zelf risico's te dragen door te sparen. Deze vorm van individualisering zou tegemoet komen aan de verlan-

gens van steeds grotere groepen consumenten en producenten die zich allemaal via honderden draden van de markt met elkaar verbonden weten. Op dat gevoel wil de nieuwe sociaal-democratie surfen. De mensen ziet men op die manier niet meer als grote groepen belanghebbenden, maar als individuen die als "marktpartijen" naar maximalisatie van het eigen voordeel streven. Die mensen willen voortdurend kiezen, eigen beslissingen nemen en vooral hun eigen toekomst zelf in de hand houden. Wie de geschriften van John Stuart Mill (1806-1873) erop naslaat, komt dit liberale ideaal in al zijn glorie tegen. Ook hij zag in de arbeidersklasse een groeiende groep van steeds beter opgeleide individuen die hun eigen individuele ontplooiing realiseerden.⁴ Meer dan een eeuw voordat John Rawls⁵ met zijn rechtvaardigheidstheorie de vernieuwde sociaal-democratie van ethische beginselen voorzag, had dezelfde John Stuart Mill de utilitaristische basis daarvan al geformuleerd.⁶

Natuurlijk hebben de aanhangers van Blair in Groot-Brittannië zich graag meester gemaakt van dit liberale denken uit de negentiende eeuw om hun eigen agenda te vullen met merkwaardige gedachtenspinsels over wat het recept voor sociale inclusie zou moeten zijn. Dat komt in deze ideologie op neer dat individuele inspanningen de eigen productiviteit kunnen verhogen en daardoor een hoger loon opleveren. De taak van *New Labour* is om daarbij te helpen.⁷ Dat alles staat uiteraard haaks op het oude recept van de collectieve lotsverbetering. Het spreekt vanzelf dat de

sociaal-democratie zich daarmee ook heeft ver-
vreemd van de "arbeidersklasse" die ooit haar
sociale basis was, en van de vakbeweging die tot
voor kort haar trouwste bondgenoot en klankbord
was. De nieuwe sociaal-democratie heeft hierdoor
veel kiezers in de arbeidersklasse verloren. Die
kiezers hebben in sommige landen massaal de
oversteek naar uiterst rechts gemaakt of, in het
beste geval, de politiek de rug toegekeerd.

* * *

Gerassimos Moschonas heeft dit fenomeen in ver-
band gebracht met de dimensie van de veran-
derde partijorganisatie.⁸ De sociaal-democratie
wordt in de meeste landen steeds minder een
ledenpartij met een sterke lokale inplanting en
steeds meer een kiesvereniging die drijft op de
dynamiek van de media, de reclame en plebisci-
taire vormen van democratie die in hun vluchtige
momenten de jonge kiezers uit de middenklassen
behagen. Men mag er ook de toegenomen invloed
van de technocratie binnen de moderne socialisti-
sche partijen aan toevoegen. De socialisten heb-
ben hierdoor met enig succes de beter opgeleide
tweeverdieners electoraal weten aan te spreken.
Deze nieuwe kiezers zijn het resultaat van de door
de oude sociaal-democratie gepromote onder-
wijspolitiek en van de gevoerde politiek van spreid-
ding van kennis, macht en inkomen.

Vandaag haalt de nieuwe sociaal-democratie haar
kiezers steeds meer uit diverse categorieën van
witte boorden, technici en werkers in de (gesub-
sidieerde) overheidsapparaten. Deze kiezers staan
hoegenaamd niet zo afkerig meer als vroeger
tegenover de "markt". Toch kiezen ze uit kosten-
overwegingen graag voor bepaalde vormen van
door de staat gegarandeerde maatschappelijke
zekerheid. Een solidaire ziektekostenverzekering is
goedkoper en beter dan diegene die men in
bepaalde landen bij een aanbieder op de markt
aantreft. Doch die solidariteit gaat minder ver dan
vroeger. De nieuwe middenklasse denkt dat ze
bepaalde risico's beter zelf kan afdekken met aan-
vullende verzekeringen.

Een andere maar even belangrijke dimensie is de
Amerikanisering van het politieke bedrijf. Partijlei-
ders zijn niet langer meer door het partijapparaat
geselecteerd, maar steeds meer gekozen op grond
van hun optreden in de media. De spektakelmaat-
schappij heeft de politiek overgenomen. Een par-
tijleider kan daarom nog het beste rechtstreeks uit
de spektakelindustrie komen. Enige bewezen

affiniteit voor partij, vakbond of lokale partijafde-
lingen hoeft dus niet meer. Daardoor is het partij-
programma op de achtergrond verdwenen. Dat is
opmerkelijk, want bijna een eeuw lang heeft de
sociaal-democratie vooral ruzie gemaakt over dat
partijprogramma⁹ waarin men naast de maats-
chappijvisie ook een catalogus van te realiseren
hervormingen aantrof.¹⁰ Verkiezingscampagnes
stonden altijd in het teken van dat programma.
Dat programma speelt vandaag geen enkele rol
meer. Het wordt nu dagelijks *à la carte* aangemaakt
in de media door het lanceren van ideetjes. Ste-
vaert heeft zijn rode garde daarom opgeroepen
om hem dagelijks van die bruikbare ideetjes te
bezorgen.

* * *

Rest uiteraard de vraag waar de nieuwe sociaal-
democratie nu werkelijk voor staat. Omdat ze zich
naar het politieke centrum heeft begeben, is dat
niet zo eenvoudig. Zoals bekend zijn er meerdere
technieken om met behulp van een meetlat par-
tijten op hun "progressiviteit" te testen. Als we de
sociaal-economische breuklijn nemen, dan zou de
SPA nog altijd de partij van de sociale solidariteit
zijn. Is dat (nog) zo? Allicht wel, maar dan heeft
ze inmiddels wel de inhoud van het begrip soli-
dariteit zwaar geamendeerd door in de richting
van de markt te evolueren.

In welke mate is de SPA nog de partij die opkomt
voor de collectieve voorzieningen en voor de
(gratis) toegang er toe? Hier treedt dezelfde ver-
warring op. De SPA wil graag iedereen gratis op
de bus laten stappen, maar heeft niets tegen "rem-
geldten" en aanvullende verzekeringen in de
gezondheidszorg, het ontwikkelen van privépen-
sioenen, het laten voortbestaan van een amateu-
ristische kinderopvang (met zogenaamde "ont-
haalmoeders"), het bij lange na niet gratis onder-
wijs of het privatiseren van het laatste staatsbe-
drijf. In welk tempo wil deze partij collectieve
voorzieningen als onderwijs, gezondheidszorg en
cultuur onder marktwerking plaatsen? Dat is een
alsnog goed bewaard geheim. Men houdt het
soms bij losse flodders omwille van het media-
effect.¹¹ Dit heeft te maken met het neopopulisme
dat alleen maar gezellig wil zijn, cadeaubonnen
wil uitdelen en graag zegt te doen wat de mensen
écht willen. Slechte boodschappen kan men
daarom niet meer overbrengen. Kortom, de soci-
aal-democratie zoekt het volkse unaniemisme.

* * *

Door deze partijvernieuwing is niet de interne partijdemocratie toegenomen, maar wel drastisch teruggeschroefd. Door alle macht in handen te leggen van de partijvoorzitter en enkele (ministeriële) sleutelfiguren of “teletubbies”, zijn alle tussenlagen in de besluitvorming geslecht. De partijvoorzitter deelt de ministeriële portefeuilles uit, benoemt zelf de burgemeesters, duidt de lijsttrekkers aan en schuift via de media zijn eisen of stunts naar voren. In enkele jaren tijd werd hierdoor de oude partijwerking overvleugeld door een vorm van *presidentialisme* dat de besluitvorming domineert.

De sociaal-democratie in haar neopopulistische fase ontkomt er echter niet aan om, als ze in de regering zit, knopen door te hakken, besluiten door het parlement te jagen en ook om eventueel de belangengroepen in de hoek te zetten. De hang naar populistische eenstemmigheid dwingt daarom de technocratische beleidsmakers om periodiek in de media te treden door het organiseren van hoogmissen met “drie heren”. Dat zijn dan de tripartite bijeenkomsten met ministers, werkgeversorganisaties en vakbonden om tot een brede consensus te komen over de krachtlijnen van het sociaal-economisch beleid. Deze aanpak verwekt de indruk alsof de socialisten in de traditie van de naoorlogse sociale paktten werken. Niets is minder waar. De paktten nieuwe stijl zijn bedoeld om de neoliberalisering van de welvaartsstaat door te voeren. Al deze hervormingen beantwoorden aan één bepaald master plan: het gewicht van de sociale uitgaven verminderen, meer marktwerking introduceren en delen van de sociale zekerheid (gedeeltelijk) privatiseren.

* * *

De Europese sociaal-democratie heeft zich vanaf het midden van de jaren negentig in Europees verband gemanifesteerd als de grote spelmaker in de hervorming van de nationale welvaartsstaten. De basisgedachte is dat door de liberalisering van de markten de economische groei zal versnellen en dat hierdoor de fundering onder de welvaarts-

staat kan worden versterkt. Vandaar dat de Europese socialistische partijen niet fundamenteel gekant zijn tegen de eenheidsmarkt, de toegenomen concurrentie, de privatiseringen en de dereguleringen.

Sluitstuk in het sociaal-democratisch denken over het Sociale Europa was de werkgelegenheidsparagraaf die in 1997 aan het Verdrag van Amsterdam werd toegevoegd en die daarna het ontwerpen van een Europese Werkgelegenheidsstrategie op de extra top van Luxemburg in november 1997 vergemakkelijkte.¹² De grote smaakmaker in het debat was de Zweedse sociaal-democraat Allan Larson die *post-Keynesiaanse* recepten presenteerde en die de hoge werkloosheid door middel van een actieve arbeidsmarktpolitiek wilde te lijf gaan. Op de top te Lissabon in maart 2000¹³ gaf men daarna evenwel de hoop op om een Sociaal Europa door te voeren en koos men voor het laten voort-

bestaan van de nationale welvaartsstaten.

Het ging toen in Lissabon vooral over een groot Europees project om een gemiddelde economische groei van 3 procent te halen. Dat groeipercentage moest uiteindelijk worden gerealiseerd door herstel van de Europese concurrentiekracht en door het verhogen van de tewerkstelling. De *Strategie van Lissabon*, die onder invloed van de toenmalige socialistische regering van Portugal¹⁴ werd geformuleerd, legde ook de nadruk op een actieve en dynamische welvaartsstaat. Daaronder vielen ook beleidsdomeinen als sociale cohesie, onderwijs en vorming, research en ontwikkeling, ondernemingszin, structurele economische hervormingen en de modernisering van de sociale zekerheid. De *Open Methode van Coördinatie* (OMC) werd het instrument om met behoud van de nationale diversiteit deze gemeenschappelijke doelstellingen aan de lidstaten op te leggen.

Dit “nieuwe denken” over de toekomst van de welvaartsstaat is ingegeven doordat de sociaal-democratie dreigde te worden ingehaald door de grote economische ruimte, waardoor de sociale

Dit “nieuwe denken” over de toekomst van de welvaartsstaat is ingegeven doordat de sociaal-democratie dreigde te worden ingehaald door de grote economische ruimte, waardoor de sociale agenda aan hun handen zou ontglippen.

agenda aan hun handen zou ontglippen. Ook zagen de sociaal-democraten in dat de Europese landen niet één type van welvaartsstaat hadden, maar verschillende types die dan nog onderling verschilden qua niveaus van prestaties en qua universaliteit. Daarom werd de hoop opgegeven om ooit tot één Europese welvaartsstaat te komen. Noodgedwongen koos men daarna een nationale hervormingspolitiek met als gemeenschappelijk doel het verhogen van de participatiegraad op de arbeidsmarkt en de hervorming van de pensioenstelsels.

* * *

Het zou daarom verkeerd zijn de dynamiek van de SPA uitsluitend op rekening van Stevaert te schrijven. Populisme of acteertalent zijn wel onmisbare rekwisieten om kiezers over de streep te trekken, doch onvoldoende om er mee te regeren. Men kan immers maar één keer de maximumsnelheid op de Vlaamse wegen tot 70 km per uur terugbrengen. Dat geeft al aan hoe eindig het koninkrijk van Stevaert zal zijn. De top van de SPA weet maar al te goed dat ze de komende jaren vooral de sociaal-economische departementen stevig zal moeten bezetten en hier de *Strategie van Lissabon* zal moeten uitvoeren. Dat geeft al aan dat ze de komende jaren de sociaal-economische gesprekspartners op één lijn zal moeten zien te houden én dat ze zich aan stringente budgettaire afspraken zal moeten houden. Voor dat alles heeft men Stevaert als de grote communicator niet nodig. Wél de socialistische vakministers à la Vandenbroucke. Zij zullen dus de SPA op koers moeten houden.

Noten

1. O. Debunne, *Socialisten, wat ze zijn, wat ze willen. Een honderdtal vragen en evenveel antwoorden*, Brussel: Émile Vandervelde Instituut, 1977, p. 17.
2. De huidige scores van SPA-Spirit moet men relativeren en afzetten tegen die welke de SP haalde in de jaren tachtig: 28,1 % in 1984 bij de Europese verkiezingen en 23,7 % in 1985 en 24,6 % in 1987 bij de parlementsverkiezingen.
3. Leo Panitch en Colin Leys, *The End of Parliamentary Socialism. From New Left to New Labour*, Londen en New York: Verso Books, 1997.
4. John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*. With some of their Applications to Social Philosophy, Books IV and V, Edited with an Introduction by Donald Winch, Harmondsworth: Penguin Books, 1985, blz. 118-143.
5. John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1971; John Rawls, *Justice as Fairness. A Restatement*. Ed. By Erin Kelly, Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2001.
6. "[...] the idea of justice supposes two things: a rule of conduct, and a sentiment which sanctions the rule. The first must be supposed common to all mankind, and intended for their good. The other (the sentiment) is a desire that punishment may be suffered by those who infringe the rule. There is involved, in addition, the conception of some definite person who suffers by the infringement; whose rights (to use the expression appropriated to the case) are violated by it." John Stuart Mill, 'Utilitarianism', in *Utilitarianism. On Liberty. Essay on Bentham*, together with selected writings of Jeremy Bentham and John Austin, Edited with an Introduction by Mary Warnock, Londen en Glasgow: Collins, 1962, blz. 308.
7. Anne Showstack Sassoon, 'Beyond pessimism of the intellect: agendas for social justice and change', in *The Blair Agenda*. Edited by Mark Perriman, Londen: Lawrence & Wishart in Association with Signs of the Times, 1996, blz. 147-169.
8. Gerassimos Moschonas, *In the Name of Social Democracy. The Great Transformation. 1945 to the Present*, Londen: Verso, 2002 (vertaling van *La social-démocratie à nos jours*, Monchrestien, 1994, z.p.)
9. Bart Tromp, *Het sociaal-democratisch programma: de beginselprogramma's van SDB, SDAP en PvdA, 1878-1977*, Amsterdam: Bakker, 2002.
10. De laatste keer dat de SP zich druk maakte over het programma is meer dan 20 jaar geleden. Toen werd het Sociaal-economisch alternatief onder de wervende titel *Samen sterk voor vrede en werk* gelanceerd. Auteur was o. a. Frank Vandenbroucke.
11. Zo keerde Johan Vande Lanotte zich onlangs tegen het privatiseren van het reizigersvervoer van de NMBS, ook al weet iedereen dat de Europese Commissie dat zal opleggen. Het zelfde geldt voor het nog altijd niet gevoerde debat over de privatisering van de busmaatschappijen, ook iets dat door de Europese Unie is voorzien.
12. EU9906180N, EU9711168F en ook EU9806109F.
13. *For a Europe with Full Employment and Social Cohesion*, 21 maart 2000, met o.a. als auteurs F. Vandenbroucke, L. Onkelinx, Martine Aubry en Cesare Salvi.
14. www.eiro.eurofund.eu.int